

UKF

Medlemsinformation 1 - nyhetsbrev jan 2008

Årgång 22

UKF har fyllt 20 år - vi gör en tillbakablick
Skicka ett mail till ukf@ukforsk.se om du vill få våra digitala utskick
Ett drygt 100-tal medlemmar får dem redan

Gamla kartor och dokumentära bilder
Hembygdsgården i Kungsängen/Stockholms-Näs. Torsd 31 jan kl 19.30

Lilla Ullevi - den förmenta kultplatsen är nu arkeologiskt bekräftad
Föredrag med bildvisning - jämförelse med fruktbarhetskult på ett par andra ställen i
kommunen. 100-åriga idéer kring fruktbarhetskult. Klint. Tisd 25 mars 19.00

Gamla kartor och dokumentära bilder
Hembygdsgården Klint i Bro, tisd 15 april kl 19.00

Exkursion till Lilla och Stora Ullevi samt kultplatsen vid Draget
- daterad till stenåldern. Fristående uppföljning av föredraget på hembygdsgården
Sönd 1 juni kl 13.

UKF:s verksamhet under 20 år. sid. 4
Föredrag, exkursioner och studiebesök ger en uppfattning om
vad bygden står för genom historien

Den gränslösa lokalhistorien.- sid. 7
Del ur Börje Sandéns föredrag på Stockholms universitet år 2004

Kommunvapnet anses vara en av Odens många uppenbarelser
Gudrun Sandéns bildväv är sammansatt av flera avbildningar
Den är uppsatt i kommunhuset sedan dess invigning
Vid kommunfullmäktiges novembersammanträde donerades den till kommunen

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren, Markviksvägen 19, 165 59 Hässelby, 0708-44 22 48
Skr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15
Upplysn. Börje Sandén, 08-582 405 15. Telesvar 582 413 55.
Ulla Zetterberg, v.ordf, 582 423 86. e-post ullazetterberg@home.se
E-post: ukf@ukforsk.se
Webbplats: www.ukforsk.se
pg: 27 58 94-4

Kulturarrangemang 2008 UKF och andra kulturorganisationer

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader.

Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är denna deltagaravgift en viktig inkomstkälla för UKF.

Alla arrangemang är öppna för allmänheten. Tag gärna med vänner och bekanta.

Kontrollera tid och plats på kommunens annonssida *Det händer i Upplands-Bro* i lokaltidningen *Mitt i Upplands-Bro*, i vilken också våra publika arrangemang brukar finnas med under rubriken *På gång*.

Ibland publiceras våra aktiviteter även under **KULTUR** och **NÖJE**.

Se vår hemsida www.ukforsk.se eller ring UKF:s telefonsvarare 08-582 413 55 för ev. ändringar

Torsd 31 jan. kl 19.30 Hembygdsgården Kungsängen/Stockholms-Näs

Gamla kartor och dokumentära bilder

Börje Sandén visar och kommenterar lantmäterikartor och andra äldre kartor. Bilder ur UKF:s arkiv och ur kommunens dokumentation av äldre byggnader.

Svenngårds fotoalbum med bilder från hembygdsgården ingår i Svenngårdska, samlingen, nu digitaliserade av UKF.

Hembygdسفörening's kartor visas.

Arr. UKF och Stockholms-Näs hembygdسفörening

Tisd 25 mars kl 19. Hembygdsgården Klint, Bro-Lossa hembygdسفörening

Lilla Ullevi - kultplatsen nu arkeologiskt bekräftad.

Dess förhållande till Härnevi och kultplatserna vid Draget och Rösaring.

Vi hoppas få medverkan från den arkeologgrupp som grävt vid Lilla Ullevi

Bilder från utgrävningsplatserna och en sammanfattning görs av Börje Sandén. Likheter mellan Ullevi och Draget demonstreras

Arr. UKF och Bro - Lossa hembygdسفörening

Tisd 15 april kl 19. Hembygdsgården Klint. Bro-Lossa hembygdسفörening

Gamla kartor och dokumentära bilder.

Börje Sandén visar och kommenterar lantmäterikartor och andra äldre kartor. Bilder ur UKF:s arkiv och ur kommunens dokumentation av alla äldre byggnader (Elisabeth Tegner 1973)

Arr. UKF och Bro - Lossa hembygdسفörening

Bli medlem i UKF genom insättning av 100:- på pg 27 58 94-4,

Medlemsavgiften är ett viktigt bidrag för fortsatt utgivning av Nyhetsbrevet och verksamheten.

Sönd 4 maj. Kl 13. Samling på parkeringen söder om Bro station

Vandring längs Brobäcken med Gudrun och Börje Sandén

Vi besöker platsen för kvarnen, sägen och tröskverket vid bäcksammanflödet.

Vid den gamla kvarnvägen dricker vi vårt kaffe och lyssnar till väghistorien i området, så som den beskrivs i Brogårdsarkivet. För de som vill, går vi sedan till platsen för Ginnlögs ursprungliga bro. Den som gett bygden dess namn.

Arr. Bro - Lossa hembygdسفörening

Sönd 1 juni kl 13. Bilutfärd till Ullevi och Draget, Samåkning från Centrumparkeringen i Bro

Exkursion till Lilla Ullevi samt kultplatsen vid Draget, daterad till stenåldern.

Vi spekulerar över forntida religion i nordn.

Fristående uppföljning till föredraget om Lilla Ullevi och kultplatsen vid Draget. Vi kan tyvärr inte stanna vid Stora Ullevi. Rastplatsen blir på kultplatsen med sin utsikt över Lilla Ullfjärden.

Arr. UKF och Bro-Lossa hembygdسفörening.

Upplands-Bro kommunvapen har ett fornminne som förebild

Fornminnet är en knappt 3 cm stor vikingatida amulett, funnen i en grav på Ekhammars mark i samband med motorvägsbygget på 1960-talet.

Originalet är mycket slitet och utan detaljer. Med hjälp av välbevarade fornfynd med samma motiv finner man att det är två fåglar som sitter på huvudet, Odens Hugin och Munin. Ett annat fynd visar att vikingen är enögd. Oden offrade sitt ena öga i utbyte mot visdom och hans två korpar rapporterade om det som hände i världen.

Gudrun Sandéns bildväv, nu placerad i kommunhuset, gjordes för UKF:s presentation av Upplands-Bro i en särskild utställningslokal på Galärvarvet när Stockholm var kulturhuvudstad 1998. Storlek ca 2 x 1 meter

Kultplatsen vid Lilla Ullevi är nu också arkeologiskt bekräftad.

Arkeologerna från Riksantikvarieämbetet som nyligen avslutat undersökningarna anser att de redan nu kan fastslå att det är en kultplats man funnit under den medeltida byn Lilla Ullevi i industriområdet intill bostadsområdet Råby i Upplands-Bro.

Fynden beskrivs som unika. Arkeolog-gruppen har föredömligt beskrivit arbetets gång på sin egen hemsida. Du har kanske följt utvecklingen via länken dit från UKF:s startsida.

I en artikel i DN Kultur (2007-12-14) och vid en intervju i Vetenskapsradion redogörs för de fynd som bekräftar att det rör sig om en kultplats. Man tar bl.a. fasta på en gränsmarkering i form av en stolprad som skulle ha omgivit själva kultplatsen, men också en mängd föremål och byggnadslämningar, som förknippas med kulten, varom du kan läsa på arkeologernas hemsida. Platsen anses helgad åt guden Ull, som beskrivs som "den glömde guden".

Gudanamnet Ull förekommer emellertid i ett mycket stort antal ortnamn, sparsamt i Jämtland och Dalarna men allt frekventare i mellersta och södra Sverige.

Lilla Ullevi - guden Ull. Härnevi - gudinnan Härn
Bägge namnen uppmärksammades i själva verket redan 1908 i en vetenskaplig studie och då just i samband med Lilla Ullevi och Härnevi i Bro socken. Även i en uppföljande akademisk avhandling 1912 kopplas den manliga fruktbarhetsguden Ull samman med den motsvarande kvinnliga fruktbarhetsguden Härn, som dyrkades i intilliggande Härnevi. Forskningen har sedan dess påvisat parförhållandet mellan manlig och kvinnlig gudom på flera ställen i Mälardalen. Närmast vid Härnevi norr om Enköping.

I det kommande föredraget berättar jag mer om dessa äldsta spekulationer som visat sig vara mycket framsynta med tanke på de många spår av fruktbarhetsdyrkan som vi har i Upplands-Bro.

Fruktbarhetsdyrkan i Upplands-Bro har således varit föremål för akademiska diskussioner - för att inte säga dispyter - i över hundra år. När man nu äntligen har funnit konkreta föremål kan vi vänta oss ett återupptagande av de många frågeställningarna. Ortnamnsforskare, religionshistoriker och arkeologer kan nu förhoppningsvis finna en gemensam plattform för sina teorier, för det kan aldrig bli tal om något annat än tänkbara mänskliga konstruktioner. Svenska beskrivningar från vikingatiden finns inte. Men det finns utländska som nu kan komma till heders vid tolkningen av kulten vid Lilla Ullevi.

Sådana kommer vi att ta upp vid såväl föredraget som vårens exkursion. Den tar oss inte bara till Lilla Ullevi utan också till den stora fornborgen vid Draget som genom de arkeologiska undersökningarna i slutet av 1990-talet förvandlades till en 4000 år gammal kultplats enligt nu gällande föreställningar om platsen.

Våra framsynta forskare i början av 1900-talet kände inte till kultplatsen Rösaring. Framför allt inte dess forntida processionsväg. Trots detta räckte det med gudaparet Ull och Härn för att koppla samman vår bygd med Tacitus' berättelse från år 98 om fruktbarhetsdyrkan i vår bygd. Man lyfte t.o.m. fram den isländska berättelsen om Gunnar Helming. Både Tacitus och Helming spelar en viktig roll i försöken att tolka de ceremoniella riterna vid fruktbarhetsdyrkan. Mer om detta vid föredraget.

En del källskrifter finns att läsa på www.ukforsk.se liksom ett antal artiklar.

På UKF:s startsida finns länk till arkeologernas egen hemsida om Ulleviundersökningen.

Kommunens Kulturstipendium 2007 till Börje Sandén med följande motivering

Börje Sandén har genom sitt stora engagemang, oförtröttliga arbete och sin unika kunskapsbredd, visat Upplands-Bro kommuns stora historiska skatter. Han verkar med ständig aktualitet - ständigt beredd att forska vidare kring såväl nutida historia som den allra tidigaste. Börje Sandéns arbete drivs av en önskan att sprida intresset av och kunskapen om tidigare generationers liv och leverne.

UKF under 20 år — en tillbakablick

Vi hade tänkt oss att högtidlighålla 20 års verksamhet med en sammankomst med bl.a. bild och filmvisning och utställning i Bro bibliotek såsom vi gjorde efter 10 år. Vår forskningsverksamhet, upprätthållandet av våra publika aktiviteter och inte minst publiceringen på hemsidan har emellertid ökat samtidigt som de personella resurserna minskat.

Därför firar vi själva våra 20 år med fortsatt arbete. Det är så mycket vi vill göra tillgängligt för dem som kommer efter oss genom digitalisering av forskningsresultaten. Vi hade just börjat ta hand om bilder, ljudband, filmer, kartor och inte minst stora textmassor, när det blev akut att göra något åt Brogårdsarkivet, som genom donationen till hembygdsföreningen hade ställts till bygdens förfogande. Även om alla de handskrivna handlingarna nu fått en sammanfattande beskrivning av Gudrun Sandén på modern svenska och flertalet redan ligger ute på vår hemsida återstår mycket att göra kring arkivet.

Vi nöjer oss därför tills vidare med att här i nyhetsbrevet och därmed också på hemsidan presentera verksamheten ur andra perspektiv än de vi använder i vår ständigt uppdaterade 20-sidiga folder. *Fortsättning följer.*

Inledningsvis är det angeläget att erinra om att lokalhistorisk forskning i Upplands-Bro pågått i många decennier innan UKF bildades 1987. Den delen skall i ett kommande nyhetsbrev få en mer detaljerad beskrivning. En del av denna förhistoria finns emellertid redan publicerad i UKF:s tidskrift Kultur & Historia nr 2 år 2001 i artikeln Att upptäcka sin hembygd, där Börje Sandén berättar om hur han och hustrun kom att engagera sig i bygdens historia. En bygd som genom Börjes roll som riksantikvarieämbetets lokalombud i Upplands-Bro och dess första kulturnämndsordförande sedan 1968 kom att omfatta hela kommunen. Som kommunpolitiker verkade han för att den stora Svenngårdsska hembygdsamlingen donerades till kommunen. Detta arkiv med kopior av historiska handlingar från medeltiden och historisk litteratur från 1500-talet och framåt är en unik tillgång för ett kommunbibliotek och har varit synnerligen inspirerande för våra lokalhistoriska forskare. Den nämnda artikeln finns också att läsa under rubriken Ortsbor berättar på hemsidan.

Samarbete med antikvariska myndigheter och andra organisationer - historik kring lokalhistorisk verksamhet

Raä – Länsstyrelsen – UKF -

gemensamt projekt kring Almarestäket 1988

- _ UKF ansvarade för kartering med totalstation
- _ marinärkeologiska undersökningar med LM-DYK och Kjell Mattsson
- _ scanning av sjöbottnen runt Stäket holmen med Side Scan Sonar från Stockholms universitet (SU)
- _ upptagning av stockar – dendrokronologisk datering

Raä –Forskning kring medeltida borgar – Raä och universitet 1988

- _ UKF inbjudet med föredrag och demonstration vid 2-dagars seminarium i Gävle
- _ UKF visade användning av totalstation vid kartering av ärkebiskopsborgen och hålvägarna vid Draget ett oprövat förfaringsätt inom Raä

Raä – Arkeologidagen

- _ UKF har stått som arrangör ett dussintal gånger

Stads- och kommunhistoriska institutet vid SU

- _ demonstration av databas-användning i humanistisk forskning, 2 ggr (äv. läns museet) 1990
- _ Börje inbjuden att delta i seminarium om forsk-

ningen kring ”Dalupproret 1743” 1993

- _ Föreläsning av Börje om ”Den gränslösa lokalhistorien” Lokalhistorisk forskning à la Bro, 2004
- _ ”Yngve Larssons pris för stads- och kommunhistoriska insatser 2004”

Motiv: Han får priset för ett hängivet arbete i lokalhistoriens tjänst under en lång följd av år.

Detta arbete har bland annat bestått i att:

- _ dokumentera Bros historia genom tiderna.
- _ genom egna skrifter diskutera Bros roll i den svenska historien
- _ och inte minst har det handlat om att entusiasmera och inspirera andra till lokalhistorisk verksamhet.

Handledare för student vid historiska institutionen vid SU

Börje stod officiellt som handledare för projektet Säteribildningen i Upplands-Bro. En soldat- och soldat-torpsinventering kom som en biprodukt

Historiska museet 1997

- UKF:s 3 jubileumsföreställningar (10 år) i Historiska museets hörsal.
- Resan Rom – Rösaring. Teater – bild – musik

”En resa genom sexton sekler”. Videofilmad
Ansvariga Curt Dahlgren, Thore Isaksson

Länsstyrelsen

Landshövding Mats Hellström beställde guidning vid
Rösaring
Länsantikvarien med tjänstemän och forskare från SU
beställt guidning

Länsmuseet

_ Guidat och informerat författaren till läns museets
bok Kulturhistoriska miljöer
_ Tagit initiativ till förnyade undersökningar i området
kring Rösaring. 1996-98. UKF i ledningsgruppen, bl.a.
bidragit med lantmäterikartor
_ Publiceringen på UKF:s hemsida av Maj Hallbergs
berättelse om sin mors levnad resulterade i en perman-
ent utställningsmonter på Länsmuseet 2006

Sveriges Hembygdsförbund – Stockholms läns hembygdsförbund

_ Styrelsen på studiebeök hos Börje Sandén
_ Studiebesök hos UKF från Kiruna förmedlat av SHF
_ Lokalhistorisk konferens. UKF demonstrerade an-
vändning av dator på SU 1992
_ UKF engagerat för föredrag under Riddarholmsda-
garna. Gudruns historiska bildvävar ställdes ut
_ UKF:s forskning ”Den gränslösa lokalhistorien” och
”Datoranvändning i hembygdsforskningen” på semi-
narium anordnat av Svenska och Finska hembygdsför-
bunden i Finland 2006
_ Dito i Sverige maj 2008.

Sveriges Radio P1.

_ Direktsänd telefonintervju om det nybildade forsk-
ningsinstitutet 1987
_ Lång intervju med Börje om Rösaring 1993. 30 min
sändes sedan i P1
_ Tommy Engman, som tidigare intervjuat Börje vid
Rösaring samtalande i direktsändning med Börje om
utvecklingen av Rösaringsundersökningen 1994

Upplands-Bro Närradio

Ett stort antal intervjuer under några år om historia i
kommunen

Upplands-Bro kommun

_ Förhandling med Herman Svenngård om samlingens
donationen till kommunen 1970
_ Fotografering av lantmäterikartor på Kartverket i
Stockholm och Gävle ca 300, 1981-82
_ Hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro 1984
_ Fornminnen och Kulturhistoria i särskild typografi
på Turistkartan 1982
_ Dito i nya / bearbetade Fritidskartan 1998
_ Kommunens tjänstemän har - stundtals mycket fre-
kvent – frågat om antikvariska ämnen

_ Bussrundturer, lärare, tjänstemän, organisationer, år
2004 hade det blivit 164 st, ca hälften kommunala
_ skolelever - bussrundtur/cykel/vandringar/bil
_ gymnasister – Upplands-Bro; Arlandagymnasiet –
videofilmade intervjuer
_ Intervjuad av elever på mellan- hög- och gymnasie-
stadiet

Kulturnämnden och Hembygdsprojektet 1977-1980

_ Informerat anställda kulturarbetare om bygden
_ adjungerad i ledningsgruppen
_ Börje skrev ungefär hälften av innehållet i Historiska
Nyheter nr 7 Historisk museets utställningskatalog
1977
_ Dubblerat föredrag med bildvisning i Historiska mu-
seets hörsal under Upplands-Brodagen
_ Repris på Hist. museet två gånger för lärarpersonal
_ Guidningar och föredrag under och efter hembygds-
projektet
_ Författat Pendeltågsskrifterna 1977-78
_ Se sammanfattning av projektet på UKF:s hemsida

Assurspelen 1997 på norra Stäcksön

Ett privat initiativ av Thore Isaksson, ledamot i UKF:s
styrelse. Under flera år hade han arbetat på projektet
om en vikingaby med sanktion från såväl Historiska
museet som Dan Carlsson vid Gotlands museum. Av
30-talet projekt av detta slag runt om i landet ansåg
man att Stäcksön var den bästa platsen. Kommunen
ställde sig välvillig om det inte skulle kosta den något.
På grund av kommande bergtäktsbrytning under de
närmaste åren sköts projektet på Stäcksön till framtiden.
Samma koncept genomfördes dock på Galärvar-
vet 1998 och vid festligheterna kring millenniumskif-
tet 1999-2000 på Medborgarplatsen i Stockholm

Kulturhuvudstadsåret 1998

UKF presenterade kommunens vikingatida rötter till-
sammans med Statens Historiska Museum och Sjöhi-
storiska Museet i särskilt uppförd utställningshall på
Galärvarvet. Två heldagar. Många tusen personer be-
sökte lokalen. Thore Isaksson var initiativtagare till
UKF:s medverkan och ansvarade inför kulturhuvud-
stadsårets ledning fört de praktiska arrangemangen.
Gudrun Sandéns gobeläng med kommunvapnet gjor-
des för detta tillfälle.

Millenniumskiftet 1999-2000 på Medborgarplatsen i Stockholm

Arrangemanget var i stort sett en upprepning av As-
surspelen och Galärvarvets aktiviteter, men pågick
under längre tid, ca 10 dagar.

Ortnamnsarkivet 1992

Fick 6000 ortnamnskort stencilerade. Överförda till
databas av Gudrun. Pionjärarbete.

Demonstrerat resultatet för Ortnamns arkivets och Eva Brylla. Nöjda med vår användning

Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund

- _ Guidat personal i kommunen
- _ ”Bror Hjortmedaljen i förgyllt silver” till Börje 2000

Patriotiska Sällskapet 2002

- _ Framtagningen av Hushållningsjournalen i 3 band. .
- _ Fått låna saknade exemplar av Patriotiska Sällskapet.
- _ Guldmedaljer till Gudrun och Börje, anslag till UKF

Invigningen av UKF:s lokal vid Tibble torg

- _ Talare: Ulf Erik Hagberg, Vitterhetsakademiens sekreterare. Ing-Marie Munktell, Gustavianum. Museet i Gamla Uppsala

Studieförbundet Vuxenskolan 1987

- _ Manus till krönikespelet ”Stöket vid Stäket” 8 föreställningar av en förkortad version. Videofilmad

SweRoad – Vägverkets utlandsverksamhet – på kursgårdar i Upplands-Bro.

Exkursioner och föredrag på engelska vid sex tillfällen

Vägverkets museum i Borlänge

- _ utbyte av skrifter kring väghistorisk forskning

Hembygdsföreningarna i Upplands-Bro

- _ Samarbete vid exkursioner inom resp. förenings område
- _ Samarbete med Håtuna Håbo-Tibble om digitalisering av bandade intervjuer

Antikvariska myndigheter före UKF:s tillkomst 1987

- _ Börje utsågs till Riksantikvariens lokalombud 1968
- _ Hembygdsforskningen och dess verksamhet i Upplands-Bro rekommenderades av chefen för Kulturmiljöenheten vid Riksantikvarieämbetet som studiemål när hovförvaltningen ville ta del av hembygdsrörelsen i Sverige. Kungen, drottningen och landshövdingen med hustru på inofficiellt besök vid Granhammar – Rösaring - Fornsigtuna 1987. Riksantikvarieämbetet ger hembygdsboken till kungen.

Arkeologiska undersökningar i Upplands-Bro

- _ Almarestäket. Se ovan
- _ Deltagit i undersökningarna vid Rösaring 1981-82. Första publiceringen i Det hände i Upplands-Bro
- _ Initierat utgrävningar vid Fornsigtuna 1984-88
- _ Initierat återupptagningen av undersökningarna vid Rösaring

Några UKF-projekt – urval. se 20-sidig folder för utförligare redogörelse

Genomförda:

- _ Kartering av biskopsborgen. Se ovan
- _ Upptäckten och karteringen av halvågarna vid Draget 1988
- _ Upptäckten - arkeologiska undersökning 1996-97 av fornborgen vid Draget. Blev kultplats
- _ Journal för hushållningen 1776-1813. se ovan
- _ Bokutgivning, traditionell
- _ Bokutgivning, tryckning digitalt Book on Demand på laserskrivare. 1998-2006. 20-talet böcker åt privatpersoner, hembygdsföreningar, kommuner och egna. Utskrivna på UKF:s laserskrivare färg och s/v
- _ Uppläggning av bearbetat UKF-material på hemsidan. Mycket är gjort, mycket återstår

Planerade – se även ej förverkligade projekt nedan

- _ Sunnerdahlska skolan - en presentation på hemsidan Framtiden för det omfattande arkivet hos Uno Stedman, (f.d. elev), här hotad eftersom landstinget avser lägga ner verksamheten, och ansökan om friskola ej beviljad

Överföring av forskningsmaterial från databaser till böcker med biblioteksinbindning pågår

Klara i 4 ex:

- avsedda för Biblioteken, Läns museet, och UKF
- _ Svenngårdsska samlingens pärmar – drygt 30, Äv. hemsidan
- _ UKF:s 71 Nyhetsbrev 1987-2006, Äv hemsidan
- _ Ortsbor berättar. 1954 – 2004. Sammandrag av ca 150 intervjuer. Äv hemsidan
- _ Vi skriver i Upplands-Bro. Äv hemsidan
- _ UKF:s samtliga protokoll med aktuella bilagor. Klara för utskrift och inbindning
- _ UKF:s hembygdssamling. Böcker, Artiklar, Uppsatser, Excerpter m.m. Klar för tryckning ca 45 småskrifter. Trycks ”On Demand”. Se särskild förteckning

Påbörjade

- _ Brogårdsarkivet. Nio 40-sidiga häften klara Äv. hemsidan
- _ Dagbok över Börjes antikvariska verksamhet 1970-2007. Klart för tryck 1970-1996
- _ UKF:s protokoll, verksamhetsberättelser

Ej förverkligade - förberedda UKF-projekt

- _ Redigering av videofilm från 1982 om Rösaring. Råmaterial inspelat av professionellt TV-Team, delvis under pågående arkeologisk undersökning. Manus av Börje Sandén godkänt av Raä.

Uteblivet anslag från statens kulturråd stoppade projektet. Materialet konverterat till nu gångbart professionellt videosystem och VHS

_ Digitalisering av bandade intervjuer. 30-tal band överförda till hårddisk av Håtuna Håbo-Tibble hembygdsförening. UKF har utrustning för fortsättningen, men tid saknas ännu, eftersom Börje måste vara med vid redigeringen.

_ Digitalisering av Lantmäterikartor och äldre dokumentära bilder. Påbörjat

_ Namnsättning, beskrivning av nedlagda Mälarpostens bildmaterial, fotograf Gert Stertman. Arkivet överlämnat till Bro-Lossa hembygdsförening

Några UKF-aktiviteter utöver ovanstående

_ Två studieresor till Birka med sightseeingbåt från Kungsängen

_ Geologi i Upplands-Bro med Karl-Erik Perhans,

_ Cykelturer med lokalhistoria

_ Vandringar med lokalhistoria

_ Fältvandringar i arkeologiskt intressanta områden

_ Nyfunna dammanläggningar i Upplands-Bro

_ Visning för allmänheten i pågående utgrävningar, Fornsigstuna, Draget

_ Ett stort antal herrgårdskonserter i Upplands-Bro;

_ 20:e herrgårdskonserterna på Hallwylska palatset med musiker och publik från U-Bro

Komplett förteckning över alla aktiviteter i 20-sidiga foldern och på hemsidan

Studiebesök – arkiv och dylikt

_ Antikvariskt-Topografiskt-Arkiv ATA; _ Riksarkivet;

_ Krigsarkivet; _ Kommunarkivet;

_ Nordiska museets bibliotek och arkiv;

_ Faktarummet på Stockholms stadsmuseum

_ Det Medeltida Sveriges forskarcell på Riksarkivet DMS;

_ Stockholms stadsarkiv

_ Nordiska museets folkminnesarkiv;

_ Stiftelsen musikkulturens främjande

UKF:s hemsida – öppnades 1996

_ utökas ständigt

.....

Kulturaktiviteter före UKF:s tillkomst

- några exempel

mestadels inom ramen för Upplands-Bro Musikällskap

_ Ångbåtsfärder till historiska platser

_ Utflykter till våra fornminnesplatser med musiker och sångare från UMS

_ Herrgårdskonserter i de flesta herrgårdarna - övertogs senare av UKF

Den gränslösa lokalhistorien

Av Börje Sandén (2005-10-11)

Artikeln har som utgångspunkt det material som jag ställde samman inför ett anförande vid Stads- och kommunhistoriska institutets 85 årsjubileum 2004. Ämnet som förelades mig var formulerat "Lokalhistoria à la Bro". Vi var tre föreläsare från Sverige och Norge med uppgift att reflektera över begreppet "Den gränslösa lokalhistorien" utifrån våra skilda utgångspunkter.

När lokalhistorien beskrevs som gränslös kände jag genast igen min egen situation. Precis så hade jag upplevt den stimulerande verksamhet som förunnats mig i många decennier, så jag lovade att ställa upp och satte igång att försöka klä det "gränslösa" i ord. Den följande framställningen är inte någon renskrivning av mitt manus vid tillfället. Jag har utelämnat sådant som läsaren känner till sedan förut. Dagen utvecklades så att vissa planerade moment utelämnades. Nya har dessutom tillkommit.

Folkskolläraren – en nu utdöd yrkesbenämning - är per definition inte knuten till ett visst ämnesområde. I mina hembygdsstudier är det därför naturligt att vara öppen för impulser från många håll. Självstudier har den stora fördelen att ingen lärare leder tankarna in på en av forskningen utstakad väg. Med hjälp av litteratur och antikvariatskataloger letade jag mig i början fram till den kunskap jag ansåg mig behöva. Bland annat genom att anlita experter som föreläsare i hembygdsförening och UKF. På så sätt har ett rikt kontaktnät knutits med de antikvariska institutionerna och universiteten i Stockholm och Uppsala.

Lokalkännedomens betydelse

God lokalkännedom i förening med ett mått av baskunskaper inom olika ämnesområden kan på ett utmärkt sätt illustrera innebörden i begreppet gränslös lokalhistoria.

Bärplockning i skogen i anslutning till en s.k. fornborg avslöjade en jordvall utanför fornlämningsområdet. En arkeologisk undersökning gjorde fornlämningen ca 3000 år äldre och förvandlade den till en kultplats.

När jag en gång planerade ett historiskt inslag vid en herrgårdskoncert på Signhildsberg var det angeläget att konsultera *Svenskt Visarkiv* för att studera folkvisan om Habor och Signhild. Arkivets handlingar lyfte fram gårdens historia på ett så klargörande sätt att när innehållet presenterades i ett arkeologiskt sammanhang så kom det att medverka till fem somrars arkeologiska undersökningar på en plats där aldrig en arkeologisk spade satts i jorden. Resultatet skapade ny forntidshistoria i Mälardalen med Fornsigtuna som platsen för en långvarig kungsgård vid Signhildsberg innan Sigtuna stad anlades.

Rekognosering för en vandring med hembygdsföreningen till ett vårdkasberg ledde till upptäckten av ett av landets större hålvägssystem, som fram till 1988 varit okänt för forskningen. Ett tidigare känt hålvägssystem i trakten hade inspirerat mig att resa till kända hålvägar i landet och med den kunskapen var det bara att kalla på expert från riksantikvarieämbetet för bekräftelse på det funna. Denne placerade senare de djupa ridvägarna som nr ett bland 133 märkliga vägmiljöer i Atlas över Sverige.

En brofamiljs *uppmärksamhet vid vandring* på Rösaringsåsen avslöjade några stenar i rad tvärs över en gångstig, vilket ledde till en arkeologisk undersökning, varvid en unik forntida processionsväg såg dagens ljus. Väl att märka är det faktum att platsen tillhör de allra först dokumenterade fornminnesplatserna i landet och har varit under experters observation i århundraden utan att den halvki-lometer långa vägen iakttagits.

Fotnoters betydelse

En *fotnot i en doktorsavhandling* gav uppslaget att leta i Landsarkivet efter en viss skrivelse. Den visade sig ge en ny tolkning av motivet till en av de största folkliga demonstrationerna som riktats mot en svensk regering. Det handlar om Dalupproret 1743, eller ”Stora daldansen” som historien döpt händelsen till. Min källforskning ledde till en omvärdering av det som allmänt beskrivits som ett uppror mot staten. Resultatet presenterades 1993 i den tredje delen i UKF:s bokserie ”Vad hände egentligen?” som förutom tolkningen också återger återopade dokument. Jag uttryckte min förvåning över att det förmenta upproret inte ens behandlades under slagordet uppror utan skulle stå att läsa under slagordet det nedsättande uttrycket ”stora daldansen”. Jag kunde – när man kommit fram till bokstaven ”s” till min glädje finna nya tongångar. Nu beskrivs händelsen med dessa ord: ”stora daldansen, vedertagen men till sitt ursprung avsiktligt nedsättande benämning”.

Åtta år senare, 70 år efter den grundläggande akademiska avhandlingen om Dalupproret, kom en ny doktorsavhandling i vilken UKF:s bok beskrivs som den enda som framhållit det rikspolitiska sammanhanget. Att det som skedde 1743 var en demonstration och inget uppror framhålls ytterligare några år senare i Alf Åbergs bok *Tragedin på torget*. Det ena ger det andra. Och plötsligt dyker nya problemställningar upp. Mer om detta längre

En *fotnot i en bok* om de norska kungasagorna från mitten av 1800-talet gjorde det angeläget att jämföra två versioner av sagan, skrivna av samma författare. De berättar om en händelse som ägde rum i början av 1000-talet. Enligt en kortare och yngre version anses den ha ägt rum vid Stockholms ström. Den äldre och betydligt längre versionen hittade jag i ordagrann *transkription på Kungl. Biblioteket*. Där berättas om vattendraget *Skarven* i Upplands-Bro och miraklet när vikingen Olav Haraldsson efter sitt härnadståg i Svitjod med övernaturlig makt fick näset vid Agnefit att brista och släppa ut honom ur den fälla han hamnat i.

Bägge versionerna säger att händelsen ägde rum vid ett mycket smalt sund med namnet Stocksund. Den korta versionen har man tolkat så att Stocksund skulle ha varit Norrström och näset skulle ha varit platsen vid Slussen. Ett av flera skäl till att jag anser att den äldre berättelsen uppvisar de rätta förhållandena finner jag i ett faktum som bevisades vid de arkeologiska undersökningarna av Hel-

geandsholmen i början av 1980-talet. De visade sig att det varit öppet vatten vid Slussen omkring år 1000, varför det inte hade behövts något mirakel för att komma undan de svenska försvararna. När sagan skrevs ner 200 år efter händelsen hade slussen-området börjat täppas till på grund av landhöjningen. Vid Ryssgraven i Kungsängen fanns det däremot ett näs när händelsen tilldrog sig.

Här följer ett försök till beskrivning av aktuella ämnesområden och tillgängliga verktyg, med vilka adekvat kunskap kan erhållas.

Lokalhistoriska studier kan ses som en parallell till tvärvetenskaplig forskning.

Hembygdsforskaren kommer i sina studier i kontakt med de flesta forskningsdiscipliner. Redan begreppet historia blir flertydigt, den rent *lokala historien* kompletteras beroende på bygdens egenart också av *rikshistoria*. Det senare gäller i högsta grad Upplands-Bro med sitt centrala läge i Mälaren med alla dess kommunikationsleder. Det faller sig naturligt att också ta del av resultaten från andra undersökningsområden, t.ex. *arkeologiska utgrävningar*. Förutsättningarna för såväl arkeologi som historia finner man i bygdens *geologiska* och *topografiska* struktur. Hembygdsforskaren måste därför skaffa sig ingående kunskap om *naturen* i bygden, inte minst *landhöjningens* betydelse för utvecklingen.

De *lokala egenheterna* förklarar varför historiskt intressanta händelser ägt rum just på den ena eller andra platsen. *Vägars* och *sjöleders* sträckning under tidernas lopp blir ett viktigt studieobjekt för att förstå bebyggelsens placering och utveckling. För det ändamålet krävs tillgång till såväl äldre som nyare *kartor*. För att förstå innehållet i handskrifter som hör samman med gårdar och historiska händelser i bygden måste man lära sig *läsa gamla handstilar*. Samma sak gäller tryckta handlingar som ända in på 1800-talet använde den *tyska stilen*.

Kommunarkivets och *hembygdsföreningarnas handlingar* är viktiga liksom *landsarkivens* och *riksarkivets*, för att inte tala om *Antikvariskt -Topografiskt – Arkiv*, som finns hos *Vitterhetsakademien*.

Riksantikvarieämbetet erbjuder forskaren *Fornminnesregistret* med fornminneskartan. *Kungliga Biblioteket* och universitetsbiblioteket *Carolina Rediviva* får bidra med upplysningar som inte nås på annat sätt. *Stadsarkivet* i Stockholm likaså. För att inte tala om *Länsmuseets bibliotek och arkiv* och *Ortnamnsarkivet* i Uppsala

I Upplands-Bro har vi en utomordentligt stor och värdefull hembygdssamling i *Herman Svenngårds donation 1970*. Den består av ett par tusen böcker och många tusen kopior av lokalhistoriska dokument. Här finns originalutgåvor av böcker från mitten av 1500-talet och framåt. *Intervjuer med ortsbor* och studium av *skriftserien* Vi skriver i Upplands-Bro ger impulser till fördjupade studier. De två senare finns i sökbar form på UKF:s hemsida.

Herrgårdarnas arkiv har ibland gett oss mycket värdefull kunskap om hela bygden eftersom patronerna på herrgårdarna ofta varit kommunalpolitiker. Det mycket innehållsrika gårdsarkiv från Brogård är ett bra exempel.

Släktforskningen är nära förknippad med lokalhistorisk forskning och genom den ökande internetanvändningen kan båda parterna hjälpa varandra med intressant historia.

Att skaffa sig studie- och forskningsmaterial

Hembygdsforskaren har som regel ett förvärvsarbete, som gör det nödvändigt att ha forskningsmaterial tillgängligt hemma på fritiden. Dagens forskare är på ett särskilt sätt lyckligt lottade i jämförelse med den tidigare generationen som satt på arkiv och bibliotek och för hand gjorde sina anteckningar och skrev av utdrag ur handlingar. Jag började själv på det viset.

Nu har vi tillgång till bärbar dator, digitalkamera, kopieringsmaskin samt skanner som kan förvandla textsidor till redigerbara datafiler; apparater som dagens forskare måste lära sig att utnyttja. Det insamlade materialet kan därefter bearbetas i hemmet. Vi skall heller inte glömma allt forskningsmaterial som finns tillgängligt på internet. Det ökar ständigt. Här kan vi återigen tala om gränsöverskridande arbetssätt.

Ett talande exempel: *handskrivna sockenstämmoprotokoll* från 1780-1862, totalt över 700 sidor, fotograferades på mindre än tre timmar, varefter utskrifterna tolkades och skrevs in i datafil så att sidorna direkt kunde förvandlas till snygga A4-häften med tryck på bägge sidorna och försedda omslag.

Kartor av olika slag är ett måste. Man behöver framförallt äldre ekonomiska kartor, 1860, 1940-talet, liksom de aktuella från 1970-talet. För att täcka kommunen behövs minst 16 kartblad av de senare.. Behovet av *lantmäterikartor*, dvs kartor över enskilda gårdar, gjorde sig snart gällande. Vid besök på lantmäteriverket, länsstyrelsen och krigsarkivet togs flera hundratal diabler i färg, som nu håller på att digitaliseras för vidare användning i tryck och videopresentationer. Arkivet innehåller naturligtvis generalstabskartor och den senaste topografiska kartan i digitalt format att skrivas ut åt de olika forskargrupperna.

Nästa nyhetsbrev

I nästa Nyhetsbrev vill jag visa arbetsätt och presentera de slutledningar jag kommit fram till. En del därav kan du hört vid föredrag och guidningar eller läst i tidigare nummer av Nyhetsbrev. Har du tillgång till bredband, även de långsammaste, kan du söka i de 75 Nyhetsbrev som hittills utkommit. De ligger tillsammans i en fil med sökmöjlighet över hela materialet. Vidare kommer en del av våra medlemmar att närmare berätta om de projekt de varit engagerade i under årens lopp

Lokalhistorisk forskning före UKF

Jag kommer också att redogöra för den lokalhistoriska forskningen före UKF:s tillkomst, både min personliga och det jag tagit i arv efter Herman Svenngård. Jag vill också förklara hur det gick till när forskningsområdet kom att gälla hela kommunen. Det mesta redan tryckt i UKF:s tidskrift Kultur & Historia för flera år sedan och tillgängligt på UKF:s hemsida som byggts upp under tolv år.

Antikvariska notiser - När ortnamn berikar lokalhistorien.

På kartor från 1800-talet och början av 1900-talet låg två torp, där nu Högbytorps avfallshantering etablerat sig. Det som låg närmast norr om torpet Högbytorp hette **Långbro**. Ännu ett stycke längre mot norr fanns ett **Norrnäs**. Namnens slutled *-bro* och *-näs* antyder att här borde ha funnits en sjö. Långbro hade legat mitt emot det gamla Sätra på åkerholmen några hundra meter söder om dagens Sätra, inte så långt ifrån Glasbruket. Både begreppen *bro* och *näs* har utvecklat två betydelser genom århundradena, vilket förvirrar saken.

Namnet Bro finns inhugget i runstenen vid Bro kyrka och man anser att det syftar på brobankar som ledde fram till ett vadställe över Brobäcken. *Bro* behöver alltså inte vara en trä- eller stenkonstruktion över ett vattendrag. En karta från 1600-talets slut visar att de nuvarande åkerfälten framför Högbytorp var en kilometerslång våtmark. Man hade här anlagt en vägbank från torpet Långbro, vilken ledde över till Sättrasidan. Det faktum att torpet fått sitt namn efter bron och att våtmarken gick under namnet "Långbro kärr" visar att här verkligen funnits en förbindelse över kärret.

Norrnäs låg på *en udde/ett näs* ut mot kärret. I kommunen har vi emellertid namnet Näs även i en annan mer ursprunglig betydelse: *en smal landtunga mellan två större landområden*. Ett sådant *näs* finns fortfarande strax öster om Kungsängens station, den plats vi nu kallar Ryssgraven. En isländsk saga berättar om en norsk viking som efter plundring längs Mälarstränderna hindrades att ta sig hem igen förbi den svenska försvarsanläggningen vid Stäket. Han blev instängd men kunde bokstavligen mirakulöst ta sig ut. Sagan använder ordet *näs* för denna plats och ordet ingick i sockennamnet ända till 1967 då Stockholms-Näs blev Kungsängen. Mer om just detta kommer jag att berätta vid föredraget och visningen av gamla kartor och bilder 31 jan. i hembygdsgården i Kungsängen.

Den ovan nämnda kartan från 1600-talet finns i hembygdsboken "Det hände i Upplands-Bro". På hemsidan finns även kartor som visar hur våtmarken tog sig ut på 1800-talet. Från startsidan väljer du Brogårdsarkivet, därefter Norrboda mjöl- och sågkvarnar.

Boje Sandén